

Año LXXVII. urtea

264 · 2016

Príncipe de Viana

Joxemiel Bidador
(1970-2010)

SEPARATA

Kattalin Umezurtza
antzerki lana

Joxemiel BIDADOR

Sumario / Aurkibidea

Príncipe de Viana

Año LXXVII · nº 264 · enero-abril 2016

LXXVII. urtea · 264. zk. · 2016ko urtarrila-apirila

JOXEMIEL BIDADOR (1970-2010)

Aurkezpena / Presentación

Idoia Sara 7

Euskararen eta euskal literaturaren historia Nafarroan

La historia del euskera y la literatura vasca en Navarra

Euskal formulakuntzaren hurbiltze baterako 17

Irudimenaren klasikoak euskal literaturan. Eliz idazleek irudimena erabiltzen: antologia txikia 85

Biktoriano Huiziri buruzko berri laburra (1860-1938) 97

On Kixote Nafarroan 107

Idazlearen aita 113

Aitaxorengandik jarrera literarioaz ikasten 123

Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria. Bere lanaren azterketa estilistikoa 131

Alexander Tapia Perurena. 21 olerki aurkitu berriak 147

Kattalin Umezurtza antzerki lana 177

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (I) 199

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (eta II) 239

Euskararen memoria Nafarroan 36ko gerran: Larrekoren *Gerla urte gezur urte* 279

Gerraurreko euskalgintza nafarraren afera dokumentala: erantzun garbi gabeko galdera zenbait 293

Prólogo a *Capítulos de la historia del euskera* 303

Prólogo a *Toponimia navarra* 309

Sumario / Aurkibidea

Kazetaritzaren historia Nafarroan / La historia del periodismo en Navarra	
<u>Pablo Fermin Irigarai <i>Larreko</i>: Nafarroako euskal kazetaritzaren aitagoia</u>	315
<u>Nafarroako euskal idazle handi bat: Manezaundi</u>	341
<u>El euskara en los medios de comunicación navarros durante el siglo XX: incidencia de la ley del vascuence en la información</u>	353
Erriberako euskalaritzaren historia / La historia de la vascoología de la Ribera	
<u>Ribera de Navarra y euskara, siglo XX. Historia de un encuentro insoslayable</u>	367
<u>Los académicos de la Ribera: Peralta, Iribarren y Garde</u>	405
<u>Obra histórico-literaria de Juan Pascual Esteban Chavarría</u>	429
<u>Obra histórico-literaria de José Joaquín Montoro Sagasti</u>	453
<u>Eusebio López: impresor y vascófilo lodosano</u>	459
<u>Joxemiel Bidador González: bibliografía</u>	473
LOS TRABAJOS Y LOS DÍAS DEL AÑO 2015 / 2015eko LANAK ETA EGUNAK	
<u>Tesis doctorales sobre temática navarra de ciencias humanas, sociales y jurídicas</u>	479
<u>Congresos, jornadas, seminarios y proyectos de investigación de historiadores e historiadoras de la Universidad Pública de Navarra</u>	
<u>Zuriñe Sainz Pascual</u>	489
<u>Congresos, jornadas y seminarios de la Universidad de Navarra sobre ciencias humanas y sociales</u>	
<u>Fina Trèmols i Garanger</u>	495
<u>Producción literaria de autores y autoras navarras</u>	
<u>Mikel Zuza Viniegra</u>	503
<u>Nafar literaturaren uzta</u>	
<u>Ángel Erro Jiménez</u>	507
<u>El pintor Miguel Echauri</u>	
<u>Emilio Quintanilla Martínez</u>	511
<u>Imaginación y talento frente a los recortes. Las artes escénicas en Navarra</u>	
<u>Alicia Ezker Calvo</u>	521
<u>Mucho que contar, mucho por andar</u>	
<u>Marta Artica Zurano</u>	539
<u>Etnografía, folclore y cultura tradicional</u>	
<u>David Mariezkurrena Iturmendi</u>	547
<u>Turismo y actividades culturales en Navarra</u>	
<u>Ainhoa Aguirre Lasa</u>	553
<u>Currículums</u>	561
<u>Analytic Summary</u>	565
<u>Normas para la presentación de originales / Idazlanak aurkezteko arauak</u>	571

Kattalin Umezurtza antzerki lana*

Joxemiel BIDADOR**

LENENGO ZATIA

I

Kattalin

(Zapia *altxatzen delarik, abesten ari da, zangoekin eres-neurria eramanez*).

Ene amatxo biotzekoa,
Gogoan zaukedazana:
Urrunago ta indartsuago
Maitatzen zaitudazana.

(*Burua paretan iroso ta, begiak zerurontz jasotzen ditu*).

* *Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria, 50 urte, 233-270.*

** Antzerki lan hau Jose Maria Satrustegik topatu zuen Iruñeko Calderería karrikan Aretak zeukan liburudendan. Eskuizkribua Tapiaren beste paper batzuk ere biltzen zituen multzoki lotuan zegoen, nahiz ez dirudien interes handiegiko beste ezer zegoenik euskaraz eginik. Libretoa *Egan*-en eman zuen argitara 1985ean (*Egan*, 3-4, 1985, 217-260 or.). Jose Angel Irigaraik Tapiaren etxetik eramanez ahal izan zituen paperen artean beste antzerki lan baterako zirriborroak daude, erdaraz nagusiki baina pusketatxoa euskaraz ere, Lartaun eta Onintze bikotearen amodio istorioa bilduko lukeena. Hona hemen aipu lakarra:

L. Jainkoak egin gintu
Bata bestendako.
Ludi osoaren aitzia
Zaitut maitatuko.
Beto basati oiek
Ez dute moztuko
Zin artu batzen gaitun
Gure korapillo.
Nerea betiko
O. Zaituz maite
L. Nerea betiko
O. Ene biotza Lartaun
L. Beti zuretako!

Ene amatxo maitea, zein illun utzi nauzun mundu beltzuri ontan. Zu emen zinela, zorionekoa nintzen. Goizean esnatzen nintzelarik an ziñen zu, nere aurpegia musu gozoaz yazteko. Eskolatik itzultzen nintzelarik, ongi goxoak izaten ziren zure beso maitekorren besarkak. Ta arratsean, bildurti, geratzen nintzenean, zu nere ondoan bazinan, etzan batere bildurrik. Eta kantatzen ari zinela nere oatze bazterrean, pixkaka-pixkaka loak artzen ninduen.

Orain ordea, nere amatxo gaxoa galdu dut. Neretako ezta besarkarik, ez musurik. Beste umeak etxera itzultzen direlarik badakite an zai dagokiela amatxo. Ta nolako pozarekin yoaten diran aren magalera! Ni, berriz, etxeko garaia datorrela, illun-illunik kezkatu ta bildurrez betea etortzen naiz.

Nere amatxo gaxoa il ondoan, aitatzok egun batez esan zidan: –Kattalin, laister ekarriko ditzut beste amatxo. –¿Beste amatxo? –egin nion nik–. –Bai, beste amatxo. Ez duzu esaten zure lagun guziek amatxo badutela ta zuk ez? Orra ba, egun batzuen buruan, zuk ere izango duzu amatxo bat. –Nola liteke ori, ordea? Nere amatxo zeruan dago, beste amatxo ez zen nere amatxo izango.

Aitatzok oldozkor gelditu zen, ta gero belaunetan artu ninduen ta musu bat eman zidan esanaz: gaxo Kattalin!

Egun batez, amatxo berria etorri zen. Berakin, nexka bat eta mutiko bat ekarri zituen. Baño amatxo berriak okendako zituen musu ta maiteki guziak. Bein mutiltxoa magalean zeukala, urbildu nintzaion ni ere, ta esan nion: amatxo! Ta ark burua nereganantz itzuli ta esan zidan gogorki: i ez aiz ene alaba. Isil-ixilik atera nintzen sukaldetik, sartu nintzen xoko batean ta negarrari eman nion. Len, amatxorik ez nuen. Orain, berriz, maite ez nauen amatxo daukat.

Ene amatxo gaxoa, ene egizko amatxo, zeruan zauden amatxo kutuna, zure alabatxo gizaxo au, etxe ontako neskamea bilakatu da. Ez dut egon nai zugandik urrun. Zure neskatikoa ainbeste maite zenuen amatxo orrek, enaramazu zuregana. Emen, beti illun ta negargale nago ta.

(Negarrez asten da).

II

Kattalin, Joxe

JOXE (*Etxetik ateratzean*). *Negarrez*, orain ere, illupe ori. Errango zionat gero, amatxori. Obe unan lana egiten baun, alper aundi orrek!

KATTALIN (*Arin zutitzen da*). Ez, otoi, ez erran amatxori negar egin diatela (*Mantalkin begiak idortzen ditu*).

JOXE (*Iseka eginez*). Ez erran amatxori... Zertaz egiten din ba, zatar alaena?

KATTALIN. Zertaz egiten diaten? Ez dakit ba. Len ongi alaia nintzen. Zenbait aldiz, nere amatxo zenak erran zidakan etxe ontako alaitasuna nindukala. Orain, berriz, nere alaitasuna tokitan dago!

JOXE. No! Asi adi, berriz ere negarrez! Zeñek du kulpa negarontzi bat bai aiz?
 KATTALIN (*Aserretzen asten da*). Len ez nindukan ba! Norbaitengatik izain dek, orra!
 JOXE (*Iseka eginez*). Norbaitengatik izain dek.. ZarpaiI-zikina. Gaie emendik zerri-baz-ka prestatzera. Ez aiz lotsatzen olako soñe –mantal zatar– zikiñokin etxeko atean egoten. Jendeak zer esan bear duten ere, alako kitokume ate-ondoan ikusi-ta!
 KATTALIN (*Aserre bizian*). Ni kito-kume! Ez dek emen nere amatxo gaxoa. Ta zeñek dik kulpe esango diat nik ere, nere mantala zar, zarpail ta zikin ba zegok! Ondo zekik bañan ez ziot esango. Tori! (Zure arreba balitz...)
 JOXE. Nork izan bear din? Ik, ik, alper alaena! Kito-kume zikina!
 KATTALIN (*Aserre izugarriaki*). Ni kito-kume! Gezurra, gezurra! Ta, i zer iaiz? Astaputz andi bat! Orra... Astaputz, astaputza!
 JOXE (*Zematuz*). Jo ta botako aut! Ixillik gero!
 KATTALIN. Ez diat nai! Astaputza, astaputza! Ta gañera bare-yale, orrela deitzen aute zure Iagunek. Bare-yale, bare-yale!
 JOXE. No! Kito-kume zarpaila! (*Yoka asten zaio; neskatikoak bere burua zaitzen du*).
 KATTALIN. Berdin dek! Ez nauk izituko ta ez nauk ezta ixilduko! Kito-kume! Bare-yale!

III

Lengoak, Patxiko, Erramun ta mutiko mordoska bat

(*Eskuin aldetik agertzen da Patxiko*).

PATXIKO. Jo! Orra gure Joxe azkarra (*atari dan lekurontz itzulita*). Aizue, adiskideak! Atozte abudo! Orra non dagon Joxe, ongi arazotua gañera! Atozte abudo!
 MUTIKUAK (*urrundik*). Eldu gaituk.
 (*Patxikoren oiak entzutean, Joxek Kattalin utzi du bakean. Au negarrez asten da*).
 PATXIKO (*Isekaz*). Banekikan balientia itzela bañan ongi aski zekusat ire balentia guziak neskatikoak izitzeko gordetzen dekala. Mutikuekin ez akusgu orren ausarta, aatik (*Urbiltzen da*). Zer egin diok Kattalini?
 JOXE. Iri zer? Ez duk emen egitekorik.
 PATXIKO. Jo nere solasak iretsi bearren naurek. Uste nikan baño bioztuna aiz. Zertaz jo duk Kattalin?
 JOXE. Gogoa etorri zaidakelako. Gaie emendik. Ez duk emen ikustekorik.
 PATXIKO. Aizak i, kontuz ibili gero! Badiat emen ikustekorik. Len, neskatiko polit bati mintzen dikan biurri zitalari ibazi bikaña emateko. Ta gero, atzendu zaik Kattalin nere lengusiñe dekala?
 JOXE. Bai nai badik!
 PATXIKO (*Kattalini urbiltzen zaio*). Zer egin dikin astakirten orrek?
 KATTALIN. O, ez duk ezer. Biok aserretu gaituk. Arrek kitakume deitu niauk, ta nik berriz bare-yale. Ordun yoka asi zaidak. Baño ez kasorik egin. Ni naiz erruduna, ez niokek orrelakorik erran bear.
 PATXIKO (*Kattalini*). I aiz erruduna! I beti bertzien gaiztakeriak ire gain artzen! Ez, i ez aiz erruduna. Bazekiat ongi aski nor deken emen erruduna. Kaiku ori, ta orrekin batean etxe ortan sartu ditukenak.

KATTALIN. Ixo, Patxiko, ixo, Jainkoaren izenean.

PATXIKO (*Joxe besotik atzi ta gogorki inarrasten du*). Aizak, kaiku, berriz ile bat ukitzen ba diok Kattalini xeatuko aut.

JOXE. Utzak. Zer zaik iri (*bultzada batez baztartzan da*). Nik egiñen diat nai diatena. Ta gogoia etortzen ba zaidak zanpatuko diat kitakume ori.

PATXIKO. Oraintxe ikusiko diagu nor izain deken zanpatua (*Joxengana doa aserre bizian*).

KATTALIN (*Bien artean yarrita*). Patxiko, Patxiko, otoi, ez yo!

IV

Lengoak

(*Mutikoak sartzen dira laisterka eskuin aldetik*).

I MUTIKO. Kaxo. Eldu gaituk. Bañan zer ari zerate? Auxen duk komedi! Mutur yoka? Tira, tira emen ez dugu aserren bearrik! Tira, baketu, ta gauden adiskide!

ERRAMUN (*Parretsuki*). Ori duk! Ta aserretu nai duenak, nerekin kontuk garbitu bearra izain du.

MUTIKOAK. Ederki errana! Gora gure buruzagia!

II MUTIKO. Gora gure kaligorri!

ERRAMUN. E! Ze erran duk? Mille demonioa! (*Beti irritsuki, maukak goratzen ditu okondoraño ta ayeruka II. mutikua arrapatzera doa. Bat-batez, yauzi aundi bat dagi, baño une berean III mutikua lurrera botatzen da, ta onekin trabatu ta, II mutikua zalapartaka erortzen da. III mutikuagana doa*). Madarikatua! Oraintxe ikusiko duk zer dituken atzapar ok. Arri! (*Yauzi dagi ta erortzen da*).

GUZIOK (*Oyuka ta zalapartaka*). Gora gure buruzagi! Gora gure errege lenengo kaligorria! (*II mutikua zilipurdi bat egiñik zutitzen da*).

I MUTIKO. Aizak, adiskidea, atzeko aldean zilo galanta baduk.

ERRAMUN. Ene! Ageri alda?

MUTIKOAK (*Oiuka*). Errege zarpala! Gure erregea atzeko aldetik urratu da! Bestelako errege! Nola egin duk zarratako ori?

ERRAMUN. Nola egin diaten? Errango ditzuet. Baño..., adiskideak, onezkero eskola-garaia duk. Tira, erregeak agintzen ditzue! Guziak eskolara! Abudo gero!

JOXE. Ez motel! Zer eskola ta zer eskolondo! Egin dezagun piper!

PATXIKO. Ez yauna! Eskolara yoan bear gaituk!

ERRAMUN. Gogorakaka bat!

PATXIKO. Ia ba, kaligorri ortatik ateratzen dan gogorakaka ez da gauza onik izain.

ERRAMUN. Ik zer dakik! Ona nere gogorakaka: goazen sagarrak ebastera!

GUZIAK. Gora zu! lupa! Gora kaligorria!

PATXIKO. Banean kaska gogor ortatik ez litzakakela gauza onik aterako!

JOXE. Aizak ik, baño, non dituk sagarrak?

ERRAMUN. Bazekiat, bai non dituken, ongi ederrak alere! Nere kasko adiñekoak!

JOXE. Orren gogorak ere baldin ba dituk, ez dik balio.

ERRAMUN. Joxe..., kontuz ibili gero! Gorri-gorriak ta gozo-gozoak...

JOXE. Jo, nai ago diat samiñak...

ERRAMUN. Guzitatik baduk... Tira, nai duzute jakin non diren ala ez?

GUZIOK. Non, non? (*Erramun inguratzen dute*).

ERRAMUN (*Arro, arro, beatza erabiltzen, ta abots aztunaz*). *Mis queridos niños*, gure maisu gaizoak dion bezala...

JOXE. Bai! Ao betez *mis queridos niños*, ta gero zigarroa artu ta gibleko aldea xautu.

ERRAMUN. Iri bai, Astaputz alaena! Galtza-gorri makurrago baiaiz!

JOXE. Jo, i ere ez ago urrun!

MUTIKO BATEK. Tira, tira... Zer ai gaituk emen denbora galtzen! Atso berritxinak dirudizue. Non dituk ire sagarrak?

ERRAMUN. *Mis queridos niños*...

JOXE. Bego erdera zatar ori! Naikoa diagu eskolan!

ERRAMUN. Gaye, gaye, erraiok ori don Restitutori.

JOXE. Bai ba; ez diat batere bildurrik.

ERRAMUN. Ik? Ziriñe!

MUTIKO BATEK. Asi gaituk berriz ere? Demoni berritxuek! Sagarrak bela! Gañerakoan banik!

JOXE. Gaye nai baduk. Ez dugu kontra egiten.

MUTIKO BATEK. Ba nik ba. Zoazte zuen berritxukeriekin.

ERRAMUN. Ago, ago. Bazetozek sagarrak, *mis queridos niños* erran gabe gañera.

MUTIKO BATEK. Tira ba, gelditzen nauk.

GUZIAK. Non dituk, non dituk? (*inguratzen dute*).

ERRAMUN. Larraldeko bordan.

JOXE. Tokitan zeok!

ERRAMUN. Ago ixillik tetela! Bai baita belai borobil bat Apeziturriko bidean, bordaren arateko aldean! An dituk nere sagar galantak.

JOXE. Irek diok?

ERRAMUN. Bai, gizona. Ikusiko duk istant batez.

PATXIKO. Sagarrak galantak izain dituk; baño zakurra ere ongi galanta duk... Aantzi al duk?

ERRAMUN. To, egia! Ta ezta errex nik aanztea. Ark egin bait zidekan gibleko aldeko tarrata.

PATXIKO. Ederki egiña! Zertaz sartu bear intzen besteen sagarrak ebastera?

ERRAMUN. Zer zaik iri? Joan den igandean ukan. Bezpeta piper eginda, abiatu nindukan Larraldeko bordako sagastira. Nere baitan egin nikan: gaur, igandea, aitatxi zaar ez beste guziak errian izain dituk, bezpeta etorriak. Bear baduk amona ere an izain duk; bañan ainbat axolik neri zaar oiengatik. Zakurra duk makurrena. Otso uzu bezain azkar omen duk. Bildurgarria duk oso. Artemintan, mandatu batekin yoan nindukela, ene izialdia!, erra guziakin saingaka asi zitzaidakela. Nolako ortz zorrotzak! Mingain gorri ta apartsu ageri zitzaiokan, ta bazirudiekan begi izigarri aitatik sua botatzen zikela. Bearrik lotua zegokela! Pasatzerakoan, nere kolkora: atx! oraintxe katea autsiko balikek... gaxo Erramun! Bañan bear baduk, gaur ere, lotua izain duk nere kolkorako esanik, yarraitu niokan bideari. Eldu naiz belai esiko elorrietara. Kiri-ka egoten nauk luzaro. Ez duk iñor ageri. Non ote duk zakur izigarria? An dituk sagar galantak, gorri-gorriak, nere kasko adiñekoak. Ortze zegok balengoa, baño gauez igarotzen banauk ikus nazaketek. Azpiko ola poliki-poliki ateratzen diat, ta arrastaka banik belar luze artean esi-ondotik. Ona sagarrondo bat, ongi ederra gañera. Pisuakin

ia lurra ukitzeraño makurtzen dira adarrak baño obe izain duk sagarrondora igotea. Betireki batez gañean nauk.

Asten nauk ariñeketan, ta instant batez kolkoa bete-bete daukat. Arranoa! Galdua nauk! Norbait eldu duk. Nor ote? Orra! Patxiriko Txomin duk. Zakurra saingaka asi zaiok urrundik. Igaro duk. Ez nauk ikusi. Oberena, zakurra Txominekin ari dukela itzuri. Sagarrondotik yautsi ta tarrapataka abiatzen nauk, tximista bezala, balengorontz, baño arbazta batekin zangoak trabatu ta buruz beiti erortzen nauk. Nere lapurketaren erdiak kolkotik iges egiten zidak. Altxatzen nauk. Sudurratik odola zetorkit. Ene, galdua nauk! Zakurrak ikusi niauk. Bazetorkidak yauzika belar luze artean. Tira, balengora! Emen duk, emen duk! Yauzi batez igarotzen diat balengoa baño, zakurra madarikatua!, olen artetik muturra aterata, rau!, atseki bat botatzen zidak.

MUTIKO BATZUEK (*Izituak*). Ta arrapatu induan ?

ERRAMUN. Bai ta ez.

JOXE. Gezurra duk! Nola litekek?

ERRAMUN. Aixea, ara: rau!, bota zidakan atsekia, ta gibleko aldetik zerrenda bat eraman zidaken ortzeen artean. Laisterrari utzi gabe, gibelera beatzen diat. Ortzetatik nere praken zerrenda askatu gabe, iñel guzian eragiten zioan *grru* egiten zikela. Irulegiko malda igoraño ez nindukan gelditu, ta andik arrika eman niokan.

PATXI. Ta gero, etxera joan da, amak, makilekin, gibleko aldea berotu.

ERRAMUN. Bai to! Beiak bazkatzen ari nindukela, iltze batekin egiña ukela erran bai niokan.

PATXI. Sobera luze duk ire kontua, egia izatekotz.

ERRAMUN. Ez jauna. Zer uste duk gezurri bat neukela?

PATXI. To, ez zekiat batere, baño amari beintzat, ziri ederra sartu iokan.

ERRAMUN (*Arras bero*). Ori beste gauza bat duk!

JOXE. Baño, zer ari gaituk emen? Jo dezagun norabait.

ERRAMUN. Ni nauk emen buruzagia! Tira, guziok Larraldeko bordara.

JOXE. Ik zakurrari kont-egiten badiok, bai.

ERRAMUN. Demoni kiki!a! Bi!dur aiz? Geldi adi gauza ez baiaiz!

JOXE. Ni bildurra? Tira guazen ikusiko diagu nor duken balientia.

ERRAMUN. *Marchen!* Gure maisuak dion bezala. Guziak sagarrak ebastera!

PATXIKO. Ez, ni, eskolara!

BI MUTIKO. Ni ere bai. Ni ere bai (*Erramunengana doazi*).

ERRAMUN. Bai nai baduzue. Goraintzik don Restitutori. Tira, *marchen!*

(Erramun ta bere jarraitzaleak eskuin aldera abiatzen dira. Patxi ta bere aldekoak, ezker aldera. Une ontan, eskale bat agertzen da. Guziak gelditzen dire).

V

Lengoak ta eskale bat

JOXE. To, emen duk kamisika.

(Kattalin yarría dago ate ondoan. Eskalea ikusirik etxean sartzen da. Eskalea ate aurrean gelditzen da).

ESKALEA. Ai Mari Puisima!

MUTIKOAK (*Ari begira irri egiten dute*). Ai Mai Puisima!
 ERRAMUN. Sordos también si son ya te oirán!
 KATTALIN (*Arta buru bat ematen dio*). Tori.
 ESKALEA. Gracias, guapa (*zorroan sartzen du*). Anda, salada, dile a tu madre a ver si tiene una camiseta o un pantalonico (Kattalin sartzen da).
 JOXE (*Erramuni*). Aizak emayok ire prakak, berdín zulatuak bai dituk.
 ERRAMUN. Bai to, ortaxeko dizkiat. Berri-berri dituk. Amak konponduko zizkidak.
 KATTALIN (*Eskaleari etxetik ateratzen*). Amatxok esan dit deusere ez dugula.
 ESKALEA. Qué dices? No entiendo.
 ERRAMUN. Pa ti que no tiene camisicas.
 ESKALEA. A tí quién te manda meterte donde no te llaman gandul! Demasiau intiendo lo que me ice!
 ERRAMUN. Cuántas camisicas te necesitas pues tú, en todos las casas: una camiseta, una camiseta.
 GUZIAK (*Mutikuak irriz aja asten dira*). Kamisica, kamisica!
 ESKALEA (*Arrunt aserre*). A la escuela holgazanes! Sinvergüenzas, vaya una educación que os dan!
 ERRAMUN. No entender nosotros esa lengua, en baskuentze si no te hablas, igual es si te calla.
 GUZIAK IRRIZ. No entender, no entender. Kamisica, zarpalu!
 ESKALEA. Granujas, al primero que agarre le voy a romper las costillas (*Makilakin lurrean, jotzen du inál guziz, ta mutiko guziak laisterrari ematen diote. Eskalea ayen gibeletik doa*).
 MUTIKOAK (*Urruntzen*). Kamisica, belarrimotza, zarpalu, zorritzu!
 ESKALEA (*Ayenatzen da esanez*). Malditos! Como os coja, ya os enseñaré yo a burlaros de los pobres...

VI

Kattalin, Mikela (ugazama)

KATTALIN (*Ayenatu diren aldera joanik begira gelditzen da*). Diabrua bano makurragoak dira mutil biurri oyek. Piper egin, sagarrak ebatsi, eskaleei iseka egin...! Ene! Ez zaizkio ba anker oiek arrika asi?
 MIKELA (*Etxetik ateratzen*). Ori dun! Oixe dun patxada! Olaxen egoten dun alperkerian goiz guzian? Bazirudin etxean lanik ez dunela. Olloi eman dien bazka?
 KATTALIN (*Eztitsu*). Bai andre, bai, aspaldi.
 MIKELA. Piroak eraman ditun erre kara?
 KATTALIN. Bai andre, baita.
 MIKELA. No bada. Galtzerdi oiek konpondu. Baño... arin ibili! Eguerdiko egiñak ez paditun..., ixeatuko aut! (*Galtzerdiak ematen dizkio*).
 KATTALIN. Bai andre, bai.
 MIKELA. Zer unan emen aixtian ?
 KATTALIN (*Izitua*). Mutiko aldra baitzen emen. Eskale bat etorri da ta aiek iseka ein diote ta...
 MIKELA. Ta, ta, ta... Toteldu aiz ala! Ez diñat ori erran nai! Ta eskalea etorri baño len?

KATTALIN. Ordun... Joxekin ari nintzen.
 MIKELA. A, Joxekin ari unan! Berriz ere aserrazi dun? Bañan... ik negar ein dun! Ez dikiñat erraten negar ez egiteko! Erran, negar egin dun?
 KATTALIN. Oi, ama, barkatu...
 MIKELA. Ordun, egia dun, e?
 KATTALIN. Bai andre.
 MIKELA. Sutsune, ez duna! Ta zertaz egin dun?
 KATTALIN. Joxe ta biok aserretu gera.
 MIKELA. Yakina! Ik zirikatu-ta...
 KATTALIN (*Ausarki*). Ez ama, ori ez!
 MIKELA. Ago ixillik! Ik zirikatu, ta gero negar egin.
 KATTALIN. Oi ama, au lana!
 MIKELA. Bai, asi, asi negarrez, berriz ere. Nai dun sapaiko gela illunean sartzea? Milla aldiz bedere erran dikiñat etxetik bialiko autela negar egiten ba dun.
 KATTALIN. Ez, ama, ez dut eginen.
 MIKELA. Erran ba, zer egin dion Joxeri?
 KATTALIN. Ez naiz ausartzen.
 MIKELA. Tira abudo, bestela sapaira.
 KATTALIN. Biok aserretu gera ta...
 MIKELA. Ta zer?
 KATTALIN. Ta yoka asi zait.
 MIKELA. Oixen, ik deusere egin gabe yoka asi zain. Zein ederki antolatzen ditun gauzak! Ik ere zerbait egingo ionan. Zer egin dion?
 KATTALIN. Ura asi da.
 MIKELA. Aski dun! Erran, bereala, zer egin dionan!
 KATTALIN. Ark kitokume esan dit...
 MIKELA. Kitokume? (*irriz*) ja, ja, ja... Ongi errana dun. Ta ik, zer erran dion?
 KATTALIN. Ordun, nik, amorratu naiz, ta esan diot astaputza ta bareyale.
 MIKELA. Alke gabekoa; ori erran bear ionan ba? (*arrunt aserre*).
 KATTALIN (*biziki*). Ura asi da! Aski zuen kitakume ez erratea!
 MIKELA. Nabarmen alaena! Olako amorruekin erantzuten dun? No (*zartako bat ematen dio*) ikas zan ire miiari kontu egiten (*etxean sartu dala*). Zer ikusi bear ote dugu oraindik neska biurri onekin?

VII

Kattalin, Irene (adiskidea)

(*Kattalin, yarririk, negarrez ari da. Irene agertzen da. Gelditurik, begiratzen dio, errukitasunez*).

IRENE (*bere baitan*). Gaxoa! Etxe ontan ez du gauz onik eginen. Olako neskatiko apal, bigun, ta polita ta etxe ontan ez dute ikusi nai. (*Urbiltzen zaio, samurki*) Kaxo, Kattalin. Zer dun? Negarrez ari aiz? O, ez negar egin, ta esadan zer gertatzen zainan.

KATTALIN (*Ixiltzen da ta begiak idortzen ditu*). Ongi etorri Irene maitea.

IRENE. Zer dun, gaxoa? (*Aren ondora agertzen da ta maiteki egiten dio*). Tira, erraion zure adiskide maiteari.

- KATTALIN. Oi, Irene, zertako? Ez du balio. Ergela bat naiz. Ez niñan negar egin bear.
- IRENE. Baño negar egiteko zion bat izanen dun.
- KATTALIN. Ez da deus. Negarrontzi bat naunela diote, ta ez dun arritzekoa.
- IRENE (*Besarkatzen du*) Zein ona aizen! Badakit zer dunan. Ikusi diñat mazel gaxo ontan zartako galanta artu dunela.
- KATTALIN. O, egi, ikusi al dun?
- IRENE. Bai, kuttuntxo ori, ikusi diñat. Baita entzun ere. Etxe ontan iñork ez au maite.
- KATTALIN. Alaxe dun. Neretzat maitasunik ez dun. Neretzat mukerkeri baizik ez dun.
- IRENE. Gaxoa! Bai urrikari enetxoa!
- KATTALIN. Esker milla, Irene. Zure solas ta maitekiak on egiten ziotek nere biotzari.
- IRENE. Zein zoritxarrekoa zeran!
- KATTALIN. Andrago banindun... baño neskatiko aul bat baizik ez naun.
- IRENE. Zer eginen uke?
- KATTALIN. Neska tarrotua banindun, etxe ontatik aterako ninduken betiko.
- IRENE. Baño nola? Nora yoanen intzake?
- KATTALIN. Neskame yoanen ninduken, Iruñera.
- IRENE. Ene! Elizaldeko alaba, neskame!
- KATTALIN. Elizaldeko alaba, Elizaldean neskame izatekotan, obe din bestekoenean egotea.
- IRENE. Tira, tira, gaurti burutik yogai txar oiek.
- KATTALIN (*Bere ariari yarraituz*). Ez niñan alakorik pensatzen. Nik Larraldeatik iges egin! Zenbait aldiz erraten zidanen nere amatxo gaxoak: Katalin, i aiz etxe ontako erregiña, ta egun batez i izanen aiz Larraldeko etxeko andrea. Ala izanen zitzakenan amatxo bizi balitzan; baño ura ilez gero etxean sartu ditunak ez niauk ikusi nai.. Zer egin bear diñat, ba, guziok beti erristan ematen ari bazaizkidan?
- IRENE. Kattalin, entzun ondo: ez geiegi larritu. Izan adi beti ona. Kalte egiten badikiten, ez kasorik egin; kalte-ordez, ik beti ongi egin. Orixe bezelakorik ez dun besteen biotzak samurtzeko, ta Yainkoak ez au atzenduko. Uste diñat gauzak laister aldatuko ditunela etxe ontan.
- KATTALIN. Esker mille, Irene. Ire esanak beteko zitiñat. Nere amatxo gaxoak zerutik lagunduko niauk.
- IRENE. Oixen bai! Nola galetsiko din bere alabatxo kuttuna? (*Zutitzen da. Kattalin ere, eskua artzen diola zutitzen da*).
- KATTALIN. Baoa? Au atsekabea! Ez zekin nolako laguntza ekarri dionan nere biotz gaxo oni. Orain, berriz bakarrik gelditu-ta, illunduko zaidan.
- IRENE. Biotz on! Itundasunak menperatzen baau, jaso begiak zerurontz. Pentsa ezan antxe dagola ire amatxo ta esaiozu aren omenez pozik artzen ditunala etorriko zaizkiñan naigabe guziak. Gogora zan zerutik irriño goxo bat egiten dikiñala ta bere eskuz Yainkoari eskeintzen zionala zure oparia. (*Gerritik elkar artuta badoaz ezker aldera*).
- KATTALIN. Oi, zure solas ederrak biotz erdian yosiko zitiñat. Ez zaidan iñor zu bezala mintzatu. Indar berri bat etorri zaidan, ta nere amatxoz oroiturik, aisago yasango diñat nere zoritxarra.
- IRENE. Agur, enetxo (*musu bat ematen dio*).
- KATTALIN. Agur. Etorriko aiz laister?

IRENE. Bai, maitea, pozik etorriko naun.

KATTALIN. Esker mille.

IRENE. Agur, kuttun ori.

KATTALIN. Agur, urrena arte.

VIII

Kattalin

(Berriz jartzen da ta galtzerdiak konpontzen asi).

Egia dio Irenek. Kalte egiten badidate ere, nik, beti, ongi egin. Bañan ez diñat asma-tzen nola. Joxekin edo Lolita, etxeko señoritekin jostetan asten banaiz, belaxe bialtzen naute, zatarra naizela esanaz. Erausian ari direla, eleketan sartzen banaiz, *ik ez dun emen ikustekorik* esanez ao zabalik uzten naute. Supazterrean ari direla, ni, zoko batean aain-tzia bezela egon bear. Txakurtxoa, gure Txiki polita urbiltzen bazaie, besarka ta musuka ibilliko dute, neretzat, ordea, ezta musurik. Baño ez naiz aserre Txikikin, ez oixe! Ongi maitekorra da! Onek, bedere, besteak bezenbat maite nau. Noiz nai nereganatzen da, ta magalera xalto eginda, ederkizka milikatzen dizkit mazelak. Gaixo, Tiki, onek, beintzat, musukatzen nau. Ta mandatuz igortzen nautela, nerekin etortzen da pozik xaltoka ta zalapartaka.

Egia errateko, aitatxok ere, noizbeinka belaunetan artuta, laztantzen nau, baño abudo aski etorriko zaizkio bertzek bekaizkeriz: *atatxo, musu bat neri*, ta ni, jakiña, alde egin bear. Baño arrazoa du Irenek: muxintzen banaiz, makurrago izain da. Kalteordez ongi egin. Nola egin daiteke ordea ori? Ireneri galde eginen diot. Baño uste dut orrek auxe erran nai dula: erriatan ematen badidate, ez aserretu; illundu bearrean, alai egon. Jone burlazka asten bazait, nik ez kasorik egin. Baño, ene!, berriz kitokume erraten ba dit... Amatxo, lagun zadazu olako gogorkeria eramaten.

BIGARREN ZATIA

I

Lolita

(Ederki apaindua, etxetik ateratzen da).

LOLITA. Ea zerbait aantzi zaidan? *(Bere buruari begiratzuz)*. Ez dut uste. Eraztuna..., eskumuturrekoa..., Iepokoa... Arras ongi! Ederkisko nago soñeko berri onekin. Oñe-takoak ere ez dira nolanaikoak. Orain... aita or ote da? *(Ateari urbildu ta barnera begiratzuz du)*. Ez, ez da ageri. Tira ba *(sakeltaoa ideki ta ispilluari beiratzuz, ezpainak gorritzen asten da, noiz-beinka etxe barnera begiratzuz dula)*, i Ikusiko ba nindu... Utikan! Gizon zakar oiek... Zer dakite oraingo modaz? Egongo gera neska ttuttunak bezala! Alajaña! Ara Etxenikikoak, ez dira ez plazan agertuko musua apain, apain egin gabe. Egia aberats okituak direla. Automobila ere badute, ta uda amaituz gero, Madrilera joaten dira bizitzera. Oixen da suertia! Ta egon zaitez emen, beti bei ta

txerri artean, mendi zoko ontan, noiz nai leporaño lokatzetan sartzen zarela. Ni ez, segurik; zerbait asmatuko dut emendik alde egiteko.

Baño besteak ere badakite beren buruak apaintzen, baita aurpegia poliki margotzen. Orra Iribarneko Lutxi. Zer da neska potoka ori? Esne saltzale txar bat besterik ez da, ta arin-arin doaiela, panpin polita bezala, jende guziak itzulikatzen zaizkio. Eta Martintxoneko neskak? Noiz nai ikusiko dituzu landan arto jorran. Badakigu, ongi aski, zer diren Martintxoneko yendeak: nekazari kaxkar batzu baizik ez dira. Lanean ler-egin ta baba txar batxu ta gasna pittin bat jateko aña doi-doi irabazten dute. Ta ikustekoak dira neskak, igandetan, plazan agertzen direla: soñeko izigarri politta, sedazko galtzerdiak, oñetako xuriak, ille arro, ezpain gorri, aurpegi txukun... Tori! Lenengo mallako señoritak esango zenuke. Ta Larraldeko alaba azalduko da neska erremexa bezala, e? Ez oixen! Zer da Lutxi, zer Martintxonekoak ni baño geiago? Oien ondoan milla aldiz gorago naiz.

(Urras batzu aditurik, gibelera beirutzen du, arras izitua. Tarrapataka etxerontz asten da, ta une ontan Kattalin, sone soinean aitzurra agertzen da).

II

Lolita, Kattalin

KATTALIN. Ene! Zer dun, Lolita?

LOLITA. Demoni ilupe! Izialdi ederra eman didan! I aiz?

KATTALIN. Jesus...! Orren itxusi naun, nigatik orrela izitzeko?

LOLITA *(Isekaz)*. Bai zera! Ona etxeko aingeruñoa! Utikan, zatar ori! Ez dun ori. Aita eldu unala uste bai niñan.

KATTALIN. Auxen dun komedi! Orrela izitzen aiz, aitaxongatik? *(Arriturik urbiltzen zaio)*. Ene bada! Egundano! Au bai andereño apaña! Errege baten alaba zirudin! Orain ententitzen diñat ire bildurra. Olako ille arro, ezpain gorri ta mazel izineztatuakin, ez aiz aitaxoren aitzinean azaltzera ausartzen, e?

LOLITA. Ta iri, zer?

KATTALIN. Deus ez neri. Baño, bildur izateko dun bai. Aantzi al zain joan den igandean aitaxok eman zikiñan sermoia?

LOLITA *(Arrunt aserre, zangoz lurra jotzen dula)*. Bai nai badin! Ta berriz kontu ori ateratzen badidan..., xautuko aut!

KATTALIN. Ene bada! Ikusteko litzaken alako señorite galanta, mutil kankail bezala, neska zirtzil bati joka lotzea. Gañera..., obe dun ez asi, esku zuri, legun, eder oiek zikinduko litzaketen nere zarpa zikiñekin. Obe din Larraldeko andereño pertxentak bere lagun apainengana joaten ba dun...

LOLITA. Joanen naun, bai, ta i emen geldituko aiz bekaizkeriz amurratzen.

KATTALIN. Bekaizkeriz? Ez noski! Ez diñat errain ez litzaidakenela atsegin izain nere burua apain-apain egin ta ederki jolastera joatea, baño etxeko lanak egiten egotea agintzen bazidaten, emen geldituko naiz, batere zurrundu gabe.

LOLITA. Apaindu dion? Kakamarro zikinen bat gauza al dun, ba, bere burua edertzeko?

KATTALIN. No, kakamarroak ere, Jainkoak iñak ditun, ta Ark eman eginbearrak betetzen zitizten.

LOLITA. Bai ba; yende guziak iguindu, ta ekin egiten dunena, irekin ere egin bear litzaken: zango pean lertu!

KATTALIN. Arritzekoa dun Lolita, zu bezelako andereko polita olako asmo biurri izatea. Baño ez uste, ez naun zapuztuko. Jolasketa ederra opatzen dikiñat, zure lagunekin.

LOLITA (*Bere kolkorako*). Ergeldu egin da noski. (*Katalini*) Esker mille. Bañan, egia ote ez naunela gorrotatzen?

KATTALIN. Gorrotatu? Jesus, ori bai pekatu gogorra! Nere aizpa gorrotatuko diñat ba? Nere aizparekiko maitasun baizik ez diñat.

LOLITA. Gezurra dun! Badakin ongi aski nik ez autela maite-ta.

KATTALIN. Gezurra? Ezta...! Orra: nik zarpail bat baizik ez naiz... Ez zeuzkanat ire soineko eder ta bitxi bikainak, baño badiñat zerbait iri eskeintzeko.

LOLITA. Egundaño! Egia ote? Ta zer da?

KATTALIN. Alorretik eldu nindunala, Jauregiko etxekoandrea ikusi diñat. Ark eman zizkidak bi goxo. No, bat iretzat dun, bestea Joxerentzat gordeko diñat.

LOLITA. Bañan... zer ari aiz? Goxo oiek iretako emanak ditun.

KATTALIN. Nereak ditun, eiki, bañan nik ematen dizkitzuet. Ez ezetsi, otoi, nereak ditunelako...

LOLITA. Auxen dun komedi! Beti irainka ta joka ari gatzazkin, ta...

KATTALIN. Ez zaidan axolik. Tira, artu.

LOLITA. Ez, ez diñat artuko. Arritzen naun.

KATTALIN. Lolita, pittin-pittin bat maite banaun, artu. Ez aiz biotz gogorrekoa, artu, otoi. Egin zan amatxok ematen dikinela. Ark añako gogo samurrez eskeintzen dikiñat.

LOLITA (*Ezbaian*). *Baña... ez zekiñat...*

KATTALIN. Artu, Lolita. Uko egiten ba didan... itunez geldituko naun. Artu, otoi.

LOLITA. Ikasbide ederra ematen zidan. Kattalin, gaurdanik nere gorrotoarenak egin dik. Tira, zure goxoa artuko diñat. (*Kattalinek eman goxoa artzen du*).

KATTALIN. Esker mille, Lolita. Bai poz andia ematen didanena.

LOLITA. Lotsaturik negon. Ni baño obeagokoa aiz. Une ontatik nere aizpa kutunatzat artzen aut (*Besarkatu, ta musu ematen dio*).

KATTALIN. Oi, Lolita, nere zoriona! Baño...denbora galtzen ari naiz. Gaye, gaye orain ire lagunengana, ta ondo jolastu.

LOLITA. Agur, Kattalin; gero arte.

KATTALIN. Agur.

III

Kattalin

(*Zerura begiratzuz*). Zuregatik egin dut auxe, amatxo maitea. Ez al da ongi egina? Kostatu zait pittin bat, baño badirudit zerutik irriño bat egiten didazula. kalte ordez, ik, beti, ongi egin. Auxe esan zidan Irene on utsak. Ta ongi ikusi dut, arrek esan bezala, biotz gogorrek biguntzeko orrek duen indarra. Baño izain dut naiko inderrik bide ontan irau-teko? Joxe ostikala badatorkit zer eginen dut? Ta kitokume esaten badit? Amatxo, nere eritura guzietan zuregana joko dut!

IV

Kattalin ta ugazama

UGAZAMA (*Etxetik ateratzen*). Etorri aiz, neska?

KATTALIN (*Eztiki*). Bai, andre, aspaldi emen nago.

UGAZAMA. Aspaldi dion? Alper ez dena! Zer ari aiz, ba, emen deus ere egin gabe?

KATTALIN. Lolitakin egon naiz.

UGAZAMA. Oinen! Lolitakin. Mokoka, orain ere, e?

KATTALIN. Ez, andre, ez gera aserretu.

UGAZAMA. Egon al zaitezke ba, aserretu gabe? Nik aserre baizik ez diñat ikusten zuen artean. Aise, bekaizkeriz beterik ago-ta.

KATTALIN. Ni ez naiz, ba, geiago aserratuko Lolitakin, ez ta Joxekin ere! Benetan maite ditut eta.

UGAZAMA. Jesus! Ara nola saindutu zaigun gure neska motza! Deabrua baño maku-rrago da ta olako saindukerikin etortzea...! Ikusiko diagu Joxe datorrela nolako abegi ona egiten dionen. Naiko da elkar egotea, mokoka ta zalapartaka asteko.

KATTALIN. Ni beintzat ez naiz asiko.

UGAZAMA. Aski dun! Tira, an dun, sukaldean zare bat yantzi garbiketa egiteko. Arzan ta gaye bereala errekarra.

KATTALIN. Bai andre, banoa.

V

Ugazama

Neskatiko oni zerbait gertatzen zaio. Len, beti itun ta minker egoten zen. Gaur, ordea aurpegi argiago ta alaiago du. Zer ote du? (*Une batzuk aldazkar egon ta*). Egia errateko, lana franko du etxe ontan gaxoak. Ez du emen maitasunik aurkitzen. Nere senarrak erraten dit, maizeski, gogorregi erabiltzen dugula. Ezautzen dut, ongi aski, buruauste ori badula, baño ni gogaiteragiteko bildurrez edo, ez da gogorkiago mintzatzen. Ta orrela yarraitzekotan, ziur nago, egun batez elkarrekin aserretuko giñakela... (*gogoetatsu gelditzen da*). Ez, ori ez da gertatuko, iñondik ere. Kattalinek nere semeak dituzten eskubide berberak ditu etxe ontan. Gauzak zuzendu bear dira emen. Baño... eldu da. Itzal ditzagun, orain beintzat asmo ok.

VI

Kattalin, ugazama

KATTALIN (*Etxetik ateratzen da zare bat buruan daramala*).

UGAZAMA. Eldu aiz? Tira, gaye arin, arin ta badakin illundu baño len etxean bear aizela egon.

KATTALIN. Bai andre, bai.

UGAZAMA. A, ago pixka bat. Yantzi guziak artu ditun?

KATTALIN. Bai, andre.

UGAZAMA. Jaboa ere bai?

KATTALIN. Ez, aantzi egin zait.

UGAZAMA. Ergela ez besterena! Nola egin bear dun ba garbiketa? Gaie tximista bezala!

KATTALIN. Banoa (*Badoa laisterka ta bidean erortzen zaio pardeltxo bat. Ugazama badoa pardeltxoa artzera*).

UGAZAMA. Zer ote du papertxo ontan bildu?

VII

Ugazama

(*Papertxoa jaso ta idekitzen du*) Et, et! Ori ere badugu? Orain ikusiko du sastraka orrek! Gure saindue! Arrasak arakatzen badaki aaitik, lapurreta egiteko! (*Berriz paperxolari begiratzten dio*) Baño... ez, au ezta etxe ontakoa. Au Iruñen eresia da, ta aspaldi ez dugu ezer Iruñetik ekarri. Nondik ote du ba? Ori yakin bear dut ba... Erne da.

VIII

Kattalin, ugazama

KATTALIN (*Kattalin eldu da, zarea artzen du*). Banoa. Agur, gero arte.

UGAZAMA. Ago, ago pitin bat. Ator unat.

KATTALIN (*Zarea lurrean utzi ta urbiltzen zaio*). Zer da ba?

UGAZAMA. Zer den? Aistian, ire burua saildutu eginen unan, baña gaixtakeriak egiten ba dakin.

KATTALIN (*Gorrituta*). Zer egin dut ba, otoi?

UGAZAMA. Arasak arakatzen ere badakin...

KATTALIN. Ez andre, nik ez dut olakorik egin!

UGAZAMA. Ez, e? Nondik atera ditun sakelan zenitun goxoak?

KATTALIN (*Arras larritua, itoka*) Ez, andre, ez andre! Ez ditut ebatsi!

UGAZAMA. Nork sinetsi? Ebatsiak ezpaditun, nondik zetozkik?

KATTALIN. Jauregiko etxeoandreak eman dizkit alorretik eldu nintzela.

UGAZAMA. Ta guziak iretsi ditun...

KATTALIN. Bi baizik ez dizkit eman.

UGAZAMA. Gaie ortik gezurti! Orrelaxe maite ditun ire anai-arreba.

KATTALIN (*Zalantzan gelditzen da zerbait erran nai balu bezela, baño iresten du*). Agur ba, gero arte.

IX

(*Patxiko ta bere lagunak agertzen dira*).

PATXIKO. Emen ez duk iñor. ¿Zer egin ote ditek astakillo oiek? Ez bearren bat ez pa zaiek gertatu.

LAGUN BATEK. Um... badaitekek. Oraindik iñor ez agertzea...

PATXI. Itxo egin dezagukan emen.

LAGUN I. Egin izan bear giñikana zen maixuari erran nola yoan dituken sagarrak ebas-
tera.

PATXI. Ez ta...! Besteen gaiztakeririk ez dik beñere salatu bear.

LAGUN I. Egia errateko, obe duk bai. Erramun'en eskumuturrak ez dituk nolanaikoak...

PATXI. Demoni illupe... (*arro, arro*) Uste duk Erramun'en bildur naukela? iAxola zaidak
astakillo orren gatik! Betor, nai ba dik, bere lagun guziekin ez nauk izituko. Baño,
alaere, nik ez diat beñere Erramun ta aren lagunak salatuko: ori itxuskeri andia da-ta.

LAGUN I. Aizue, ta aien bidera gain (yoango) baginduk. Larralde'ko bordara ganak
dituk. Bearbada, bidean atzemango zitiagu.

PATXI. iAteraldi onal Tira, goazen. Ola, lenago yakinen diagu zer gertatu zaieken.

LAGUNA I. Baño ekin etortzen ikusten bagiautuztek, lapurretan ere ekin gindukela
usteko ditek.

PATXI. Bai nai ba ditek. Neri aski zaidak neronek yakitea ez naukela erruduna.

LAGUNAK. Tira, ba, guazen Larralde'ko borda aldera. (*Badoazi*).

X

Aita ta ugazama

AITA (*Arbi zare batekin dator. Etxean sartzen da, ta zarea utzirik, berriz atera ta zumbil
gañean jartzen du. Ugazama ere agertzen da*).

UGAZAMA. Etorri zara?

AITA. Bai, oraintxe eldu naiz. Non da Kattalin?

UGAZAMA. Errekara joanda, garbiketa egitera.

AITA. Ta Joxe?

UGAZAMA. Joxe eskolara yoana da.

(*Ixilunea*)

AITA (*Geldi, geldi*). Ta... Lolita?

UGAZAMA (*Pittin bat larrituta*). Lolita... joan zen.

AITA. Joan zen! Nora?

UGAZAMA. Ez dakit... lagunena gana.

AITA. Jostetara, lagunekin, e?

UGAZAMA. Noski!

AITA (*Bere kolkorako bezala*). Lolita etxeko andereño apaña! Kattalin etxeko neskame
zarpala!

UGAZAMA. Zer diozu?

AITA. Batzuek lanean ler egiten ta besteak yostetan. Ori ez da ondo. Emen guziendako
bada lana.

UGAZAMA. Uste dut ez duzula erabakiko Lolita alorrera bialtzea.

AITA. Bere: orain arte, ixillik egon naiz, baño ikusten dut gero ta gogorkiako egiten
dioletela Kattalini. Ori akitu da ahatik. Emen guziak berdin bear da. Biar etxeko an-
dereñoa, bere ezpain gorri, betazal urdin, azkazal me pollit ta guzi, nerekin artayorran
ariko da. Ezta ba yoaten kalerietara, moda dela-ta aurpegi ta beso eguzkian beztera?
Alorrean beztuko da ederki pertza bezenbat ere, naiez gero.

UGAZAMA (*Geiago larrituz*). Baño ez duzu ikusten ez dagola oitue.

AITA. Tori! Ez nintzen oartzen. Oitu arte goizero joango da nerekin.

UGAZAMA. Baño ori eziña da. Ez pentsatu olakorik.

AITA. Bere: zure alabaz, nexka on ta langile egin nai dut. Orain arte bezala jarraitzen ba du, alper arrailla aterako da. Daraman bidea arrunt bide txarra da, bide onera ekarri nai dut. Eta arrek erabiltzen ditun nabarmenkeriak eten bear dira betiko.

UGAZAMA. Baño, gizona, ez daiteke, ez daiteke.

AITA. Nai duzu zure alaba zoritxarrekoa izatea?

UGAZAMA. Ori ateraldia! Nola naiko dut, ba nere alabaren zoritxarra?

AITA. Orra ba: alperkerian azten bada, zoritxarrekoa izain da.

UGAZAMA. Lolita alperra dela esatea ere! Ta zuk erran...

AITA. Ots! Naikoa da. Banoa beiak deiztera. (*Etxean sartzen da; ugazama jarraikitzen dio*).

UGAZAMA. Lolita artajorran! Ez ahal, ez ahal!

XI

Erramun, Joxe, mutiko bat

(Erramun ta beste mutikoak sartzen dira Joxe soñean dakartela. Onek kopeta surtzapi batekin lotua dauka, ta musua odolez zikindua. Joxe arri baten gañean jartzen dute).

ERRAMUN. Arranoa! Ederra egin diagu! Ta, zer egin orain? (*Joxeri*) Erran zak: nola ago orain?

JOXE. Pasatzen ari zait.

ERRAMUN. Obe duk ola! Zakurra madarikatua! Pozoi eman bear diot! Baño ezurren bat ez al duk autsi? (*Besoak erabiltzen dizkio*). Gizona, uste bai nikan illa itzela! Begi itxiak, sudur-aotik odol. Arraiua! Izitu nauk arras. Eta... ez naiz gero nola nai izitezkoa...! Ez duk ola i? (*Beste mutikoari*).

MUTIKOA. Jakiña! Ez aiz iñorekin izitzen... zakurrakin baizik.

ERRAMUN. Mille demonioa! Beste aldian balitz damutuko litzaitzuke. Baño, une ontan, gure laguna ein its ortan izakita, ez du balio burrukan astea.

MUTIKOA. Gizona, gutxi aski zaik.

ERRAMUN. Banintz petrikillo bedere! Ixtant batez sendatua intzake.

JOXE (*Zutitzen da*). Pasatu zait.

ERRAMUN. Egia! Gora zu! (*Berriz etzindurik*). Au lana! Zer egin bear diagu orain? Nola antolatu arazo au? (*Joxeri*). Erranzak zerbait! Tira asmazak gezurren bat abudo! Etxetik norbait ateratzen bada galduak gaituk.

MUTIKOA. Asmazak ik, iregatik joan gaituk. Gañera, ez duk erraten ain abille aizela? Tira ba, aterazak zerbait ire kalibizkor ortatik.

ERRAMUN. Mingaina ire aotik da aterako diatena!

MUTIKOA. Ez aserretu gizona, nere asmoa ez duk amorraztea. To, orra non eldu dituken oiek.

ERRAMUN. Oixe, ez ginikan oien bearrik orain.

XII

Erramun, Patxi, mutikoak

(Beste mutikoak eldu dira, erauntsi gogorrean)

ERRAMUN. Zaozte ixillik astoak!

PATXI. Besteen makurrengatik ez nauk alaituko, baño errain nitek ongi egin zaitzuela. Gaizki dabilena, gaizki amaituko. Eskolara etorri baziñate ez zitzaitzuekean ori gertatuko.

ERRAMUN. Etorri aiz ire sermoiekin. Ire ikusteak min egiten zidak badakik?

PATXI. Iretsi zak ba! Emen nauk gogoia dutelako!

ERRAMUN. Ago nai baduk, baño berriz asten ba aiz sermoia egiten...

PATXI. Ordun... zer, zer? Burua makurtuta egon bear intzanean, olako arrokeriekin ator?

ERRAMUN. Bai, iregatik! Utzi nazak bakean ta gaie emendik!

PATXI. Ez nauk gain. Guziok jakin bear dute nor izan duken emen erruduna. Gaxo onek *(Joxeri zuzenduaz)* min artu baduk, iregatik.

ERRAMUN. Zakurra lotu bazio ta balengotik salto egitean erori baduk, nik diat kulpe, e?

PATXI. Bai jauna, ik eraman duk Joxe sagar ebastera. Baita beste guziek. Iregatik joanak dituk. *(Mutikoengana itzuliz)* Ez duk ala?

MUTIKO BATZUK. Ez jauna!

BESTE MUTIKOAK. Bai jauna!

MUTIKO BAT. Kaligorri kankal orrek zirikatu giantuk, bestela nori gogoratuko zitzaiokean sagar-ebastera joatea?

ERRAMUN. Illupe, aske itzen ez joateko! Burruka nai ba duzute izain duk.

MUTIKOA. Burruka? Asto kankaila! Zer uste duk beti ire pean egoin gaitukela?

ERRAMUN. Jo ta botako aut!

MUTIKOA. Jotzak, ez nauk bildur!

ERRAMUN. Jotzak ik, ain ausarta baldin ba aiz.

MUTIKOA. Jotzak ik, i asi aiz-ta.

ERRAMUN. Agoaundi alaena!

MUTIKOA. I bai agoaundi! Mutiko guziak ire atzetik eraman nai dituk beti. Zer aiz ba i, gure buruzagia, edo? Ire jabegoak gaurdanik pot-egin dik. Ire ausarkeriak non dituk? Or ago sagu bildurti bere zuloan bezala.

ERRAMUN. Ago ixilik gero...!

MUTIKOA. Ez, iregatik! Gaye agintzera ire etxeko labezomorren artean. Ek bezin nazkagarri aiz-ta!

MUTIKO BATZUEK. Labezomorro, labezomorro!

ERRAMUN. Ots, aski duk! *(Bultzada bat egiten dio)* Gaye kakomarroengana, zarpail ori! *(Mutikoa doi-doi gelditzen da zutik)*.

MUTIKOA. Kakamarroengana? Ordun iregana! *(Erramunengana doa ta biok joka asten dira. Gero elkar lotzen dute. Zenbait mutiko Erramuni aldeztara doaz, baño beste multzo batek eragozten die. Oiuka ta zalapartaka, guziok burrukan asten die)*.

XIII

Lengoak ta Kattalin

(Iñal guzian burrukan ari direla, agertzen da Kattalin, buruan jantzi zarea daramala).

KATTALIN. Ene! Zer da au? Erotu al zerate, guziok? *(Beire gelditzen da).*

PATXI *(Arras larritua, besoak goratuz)*. Geldi, geldi guziok, otoi! Zaozte geldik! Ez izan ain ankerrak!

JOXE *(Urbiltzen zaio)*. Zer diok, txaldar orrek? Ez aiz ba i burruka auxe piztu dukena?

PATXI. Nik ez!

BESTE MUTIKO BAT *(Urbiltzen zaizkie)*. Bai, i aiz, i. Ta orain guziok liskarra ipiñita, bildurrez edo, ez aiz gauza burrukan sarteko. Sartu bearako, ba, nai ta naiez.

(Joxe ta biok lotzen zaizkio. Patxik beste mutikoa lurrera botatzen du. Kattalinekin beaztopatuta, onen zarea lurrera daror).

KATTALIN. Ene, ederra egin diagu! *(Ariñeketan jantziak biltzen ditu. Patxik Joxe lepotik atzematen du).*

PATXI. Ezbaintzen kolpatua xautuko indukedak.

JOXE. Utzak geldi! Arraputza!

PATXI. Ez aut utziko.

JOXE. Jo zak ba! *(Zartakoka asten zaio. Patxik erantzuten dio).*

KATTALIN *(Jantziak biltzen amaitu ta)*. Patxi, utzak Joxe bakean!

PATXI. Gel bedi bera! Ta, i, gaye bereala emendik!

KATTALIN *(Patxi besotik artzen du, eltzen dio)*. Utzak Joxe bakean! Ez duk aditzen? Nere anaia duk.

PATXI. Ire anaia? Erran zan ire etsaia. Zanpateko ederrak bere arreba maitetxoari ematen ba zekik.

KATTALIN. Nere anaia da, utzak geldik! *(Bien artean sartzen da) (Zenbait mutiko urbiltzen zaizkio).*

MUTIKO BAT *(Kattalini soñekotik iraitzi-ta)*. Alde emendik, suntsune!

KATTALIN. Ez, ez naiz gain. Utzazue Joxe.

MUTIKO BAT. Ezetz? Ikusiko diñagu. *(Bultzada batez bien artetik ateratzen du. Beste mutikoak inguratu dute ta zanpatzen dute gogorki).*

KATTALIN. Olloak! Txepelak! Neskatico baten aurka ausartzen zerate ala! Basatiak! Aite, aite...! *(Oiuak, zalapartak, iskanbille).*

XIV

Lengoak, aita ta ugazama

(Zarata gogorra aditu-ta, aita ta ugazama agertzen dira).

AITA. Egundeño! Zeñek sortu du iskanbil gogor au? Erotu zerate, edo...? Geldi, geldi guziok, deabrukume zitalak!

UGAZAMA *(Joxe ikusirik)*. Jesus, Maria ta Jose. Zeñek jo du nere semea?

AITA. Madarikatuak! Nere neskatikoari joka? Nik emain ditzuet ordaina! (*Badoa mutikoengana arras sutua. Oiek, Kattalin askatuta beste mutikoen artean sartzen dire. Liskarra dirau. Aitek bere alaba laztantzen du ta ugazamak bere semea*).

XV

Lengoak eta apez

APEZA. Jesus, Jesus! Zer gertatzen da emen? Inpernuko deabruak errian sartu zaizkigu, edo? (*Mutikuak, apez* ikusi orduko, *gudualdia etentzen dute*). (*Aita ta ugazamari*).

Tira, esadazue ba zer gertatzen dan emen. Nork nasi ditu sorti ok onelako katazka gogorrean?

AITA. Ez bait dakigu. Iskanbilla sumatu-ta etorri gara ea zer gertatzen den ikustera. Basati ok berak mintza bitez.

APEZA (*Joxeri so egiten*). Ots, ea zer derraigun! Dioskun zantzail onek! Otian! Zer du biurri onek kopetan?

UGAZAMA. Kolpatu digute gure semea anker oiek! Baño ongi pagatu bearko dute!

AITA. Ta nere alabatxoa bos-pa-sei mutikotzarren artean artuta, errukirik gabe zanpatu dute. (*Sutua zutitzen da*). Baño nik xautuko ditut zorri bezala!

APEZA (*Galerazten diola*). Poliki, poliki. Jakin dezagun nola gertatu diran gauzak. Ots, Joxek edestuko digu guzia. (*Eskutik artzen du*). Tira erraguzu: zergatik aserretu zerate?

JOXE. Erramun ta Patxi asi dira mokoka. Onek Patxi egiten zuen erruduna.

APEZAK. Erruduna? Zeren erruduna, ordea? (*Joxe zalantzan gelditzen da*). Alo, alo, guzia jakin bear dugu. Obe duzu len-bai-len erratea.

JOXE. Patxik erran dio Erramuni onengatik joanak garela...

APEZA. Tira, tira jarrai, nora?

JOXE (*Burua makurtuz*). Sagarrak ebastera.

APEZA. Deabru zikiñak! Ez denentz bada lotsagarri! Lapurretan! Ta egia da? Erramunengatik joanak zerate?

ERRAMUN. Ez jauna!

ZENBAIT MUTIKO. Bai jauna!

BESTE MULTZO BAT. Ez jauna!

APEZA. Ixillik! Ea berriz asten zeraten burrukan? Nik esaten dutena bakarrik mintza bedi (*Joxeri*). Ta ik zer diok?

JOXE. Erramunek bururatu digu asmo ori. Auxe ez daike ukatu.

APEZA. Erramun, beti biurri ori!

ERRAMUN. Baño nik ez zaituztet beartu. Ea nai zenuten etorri besterik ez ditzuet erran.

APEZA. Gutxi zaik zantzail ori? (*Joxeri*). Ta zuek yoan, e?

JOXE. Bai jauna. Multzo bat Erramunekin joan gara. Besteak berriz, Patxiri jarraiki, eskolara.

APEZA. Ordun, argi dago Erramun errudun dela. Baño baita zuek ere, aren asmoa onartu dezuelako. Ta gero zer gertatu da?

JOXE. Sartu gera Larraldeko sagastin. Aratokian, Mikelatxo etxeko alaba, ikusi dugu, ta guk galdetu: ire etxean nor dun? Ta arrek: Aitatxi bakar bakarrik. Non ditun ba besteak? Iratziketara joanak dituk, Mailantzera ta ni arratsaldekoakin noai. Ta gu,

- jarraiki aitzinera. Sagardin sartzerakoan, ikusi dugu aitatxi kalerietan eguzkia artzen. Oiuka asi zaigu, baño iainbat axolik zitzaigun agure xaar okitu arengatik! Aitatxii..., erran diogu, zertako dituzu sagarrak? Ortzik ezta, nola yan bear dituzu?
- APEZA. Alkegabekoak, agure xaar batez nausatu.
- ERRAMUN (*Joxeri*). Aizak, adiskide, ortan ere Erramun duk erruduna? I aiz irain ori bota diokena.
- JOXE. Egia, baño i ere ez aiz gibel gelditu. Ez duk ba erran, bizar zikin aiekin, gizon, antza baño artzarena bazula?
- APEZA. Artzainak samurtzen diranean, gaztak aier. (*Joxeri*) Eta gero?
- JOXE. Ez genuen batere bildurrik Larraldeko aitatxirengatik, baño onek ongi asmatu du nola ondatu gure asmoak.
- APEZA. Zer egin du ba?
- JOXE. Zakurra azkatu ta axatu digu. Lau saltoz gure ondoan agertu da saingaka iñal guzian. Gutxik egin du ezpagera aren ortzetan aragi zerrendaren bat utzi. Norbaitek an zagon zaku zar bat bota dio ta ura urratzen gelditu da pitin bat. Anartean balen-goaren gañetik yauzi egin ta atera gera. Ni azkena. Ain estu ibilli naiz non laisterrari eman bait diot itxuka ta, arbazta batean trabatuz, buruz beiti erori naiz ta kopetakin arri bat yo dut. Gero, korde gabetu naiz ta ezagumena berrartu detenean, emen nindagon, nere lagunen artean. Gero Erramun ta Patxi mokoka asi dira, besteak ere neri gera eztabaidan ta onela sortu da liskorra.
- APEZA. Eta Kattalin, gure Kattalin ezta, nola sartu da ikaragarrisko naasmas ontan? Bai ote? Ez aal da zuekin sagar ebastera joan?
- KATTALIN (*Arras larritua*). Ez, yauna, errekatik eldu nintzela, emen aurkitu ditut guziok aserre.
- JOXE. Ni Patxikin ai nintzen iñal guzian burrukan (*beakada itzal bat Patxiri zuzenduz*) ni baño aundiagokoa da, baño ez diot batere bildurrik.
- APEZA. Au motel, berriz joka asteko goguan.
- JOXE. Ontan, Kattalin agertu da. Guregana etorri ta esan dio Erramuni uzteko ni bakean. Nere alde asi da, ta ordun illupe oiek etorri dire ta zanpatu dute.
- UGAZAMA. Baño, zer diok, motel? Orrengatik jo dute Kattalin?
- JOXE. Bai, ama.
- UGAZAMA. Kattalin nere semea aldeztan?
- JOXE. Bai, ama.
- UGAZAMA. O, neskatiko au aingeruñoa da. (*Kattalini*) Zatoz, maitea, nere besoetara. Gaurdanik, nere alaba kuttuna izango zara. (*Kattalin badoa ugazamarengana, ta onek gogotik laztantzen du. Gero, Kattalin ta Joxe besarkatzen ditu*).
- KATTALIN. Au poza!
- UGAZAMA. Joxe, musu eman zure arreatxo on utsari. (*Elkar musukatzen dute*).
- KATTALIN. Tori Josetxo, zuretako altxatu dut goxo au. (*Goxoa ematen dio*).
- UGAZAMA (*Berekiko*). Ta nola mindu diogun bizitza aingeruño oni, orain arte! Baño gaurdanik, auxe akitu da. (*Joxe ta Kattalini*). Ederki olaxe, nere semetxoak, elkar maite ezazute egizko anai-arreba bezala. (*Aserre*). Baño mutil kazkar oiek, nere maite-txu ok jo dituzten oiek, oiek ordaindu bear dute ongi.
- AITA (*Saminki, ukabile goratuaz*). Bai oixe! Nik...! (*ostiko*).
- KATTALIN. Aita, ez zigortu. Joxe ta biok barkatzen diegu. Bai-ba, Joxe, e?
- JOXE. Bai, ene arreatxo, Patxi ez beste guziak.

- KATTALIN. Joxe, Patxi nere lengusua baita. Ez diozu nere lengusuari barkatuko?
- JOXE. Tira, ba, zuk galdetuz geroz nola ukatu? Barkatzen diot.
- APEZA. Arrigarria da emen gertatzen dena. Neskatiko onek ikasbide ederra eman digu. Arrigarria da, benetan, ain neskatiko gaztea orren ederki ekitea. Guziak badakigu etxe ontan ez zela ain ongi ikusia. Ala ere, Kattalinek errarik ez du iñoendako, guziak maite ditu, ez da ala, kuttuntxoa? (*Maiteki egiten dio*).
- KATTALIN. Bai jauna.
- AITA. Baño Josetxo ere bai? Ez da arras ona zuretako izan, aatik!
- KATTALIN. Bai Josetxo, ta baita Lolita ere. Nere etxeakoak ez ditut, ba, maite izango?
- APEZA. Enetxoa, Jainkoa mintzatu zaigu zure aoz. Ikas dezagun ongi ikasgai au. (*Mutikoei*). Ta zuek mutikotzar oiek, emen duzute eredia. Zuek, bela pizten duzute iskanbilla ta zalaparta. Den gauzarik xumenarengatik zartakoka ta ostikoka asten zerate. Ikasi, ikasi Kattalinengandik. Ortaz, bertzalde, gaur txarkeri itxusi bat egin duzute. Zigorgarriak egin zerate, ta egia errateko, yautsi zaitzue Yainkoaren zigorkada. Ara Joxe kopeta zilatua. Guziak zerate errudunak, baño i, Erramun, andiena; bestiak ik bultzatu bai dituk gaiztakeri ori egitera.
- ERRAMUN. Jauna, damutu zait gaiztakeri ortaz, neri beintzat, ta uste det oiek ere nerekin bat direla. Ez da ala?
- MUTIKO GUZIAK. Bai, damuturik gaude.
- APEZA. Ez da, ordea, aski damua. Asmo sendoa ere bearrezkoa da. Utziko dezute, betiko, txarkeri oiek?
- MUTIKO BAT. Bai noski, gure sagar lapurketarenak egin du. Nik segurik, ez naiz gain. Atz!
- Izialdi ederra eman dit zakurtzar arrek...
- BESTE MUTIKOA. Aise, sagurtxoa baño bildurtiago aiz da!
- MUTIKOA. Ta i zer aiz? Ni baño geiago bildurtu aiz... Ikustekoa eikan nola eman iokan laisterrari.
- BESTE MUTIKOA. Ori bai, baño ni baño firrinda aundiagoz eman ziotek Jesus, ta Peru, ta Pettan, ta... zoazi zenbategi.
- MUTIKO BATZUK (*Zalapartaka asten dira*). Ez jauna! Bai jauna!
- APEZA (*Berekiko*). Mutikoak beti mutiko! (*Zangoakin lurra joaz*). Ask! Ortan dago zuen damua? Berriz asiko zerate mokoka?
- ERRAMUN. Tira geldik egon ta eskatu dezagun barkapena.
- APEZAK (*Aita ta ugazamari*). Zuen neskatikoak eman digu ikasbidea. Barka ditzagun, damuturik bait daude mutil koxkor oiek. Gaur egun aundia da guretako. Kattalin, bere biotzeko edertasunaz, benetako amatxo bat aurkitu du. Lolita ta Joxen biotzak irabazi ditu. Orobat, gure mutiltxo oiek onaren bidean sartzeko asmoan daude. Bozkariorz bete bitez gure biotzak. Goralduta dezagun txarkerietatik ongi ateratzen dituen Jainko ona, eta eman dezagun elkarri gentza ta maitasunezko besarka bat.
- KATTALIN (*Aurreratzen ta zerura begiratzen*). Amatxo! Esker mila. Pozik zaude zure alabaxoren egikeraz? Bai egi andia Irenek esana! Besteen biotzak irabazteko, ongi egitea bezelakorik ez da.

LABURPENA

***Kattalin Umezurtza* antzerki lana**

Alexander Tapia Perurenaren *Kattalin Umezurtza* antzezlanaren beste argitalpen bat da, Jose Maria Satrustegik argitaratu baitzuen 1985ean.

Gako-hitzak: Alexander Tapia Perurena; euskal literatura; antzerkia; *Kattalin Umezurtza*; Nafarroa.

RESUMEN

La obra de teatro *Kattalin Umezurtza*

Se ofrece una nueva edición de la obra de teatro *Kattalin Umezurtza*, escrita por el pamplonés Alexander Tapia Perurena, que ya editara en 1985 José María Satrústegui.

Palabras clave: Alexander Tapia Perurena; literatura vasca; teatro; *Kattalin Umezurtza*; Navarra.

ABSTRACT

Theatre play *Kattalin Umezurtza*

A new edition of the play *Kattalin Umezurtza* by the Pamplona-born writer Alexander Tapia Perurena, previously edited by Jose Maria Satrustegi in 1985, is released.

Keywords: Alexander Tapia Perurena; Basque literature; drama; *Kattalin Umezurtza*; Navarre.